

author deals with questions of the peculiarities of the Ukrainian literature and arts in the post-war period. It is shown the contradictions of the development which appeared in the Soviet society, observes the influence of the ideology on the literature and arts as well as the one on the de-stalinization and the liberalization process on the creative, scientific and cultural life of the Soviet society. It is pointed out that the development of Ukrainian art and literature had both positive perspectives both difficulties. The author focuses on the results of liberalization: activation of creativity, science and culture, arts were rehabilitated well known writers and activists of Ukrainian culture, but more importantly the rehabilitation of the people not their ideas or values. Separately the development of Folk Decorative Art and book graphics were examined. The author describes achievements in Ukrainian post war town planning. The achievements in the Ukrainian literature and arts, in the monumental and fine arts, architecture and sculpture were also explored by the author.

Key words: literature, arts, post-war period, Zhdanov's policy.

УДК 796.5 (477)

Г. М. Чепурда

ЗАХОДИ І МЕТОДИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА, ПЕРЕДБАЧЕНІ «ВЕЛИКИМ ПЛАНом ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ»

Досліджено особливості та сутність «Великого плану перетворення природи». Серед основних складових плану можна виділити створення системи полезахисних лісонасаджень, проведення масштабних гідробудівельних робіт з осушення та зрошення земель. Визначено породи дерев та кущів, які найбільш ефективно і раціонально вирощувати в тих чи інших регіонах.

Ключові слова: полезахисні лісосмуги, зрошувальні системи, гідробудівництво, зрошення, захисні лісові насадження, протиерозійні роботи, меліорація земель.

Постановка проблеми. На кінець 1940–х рр. у країні існувала нагальна потреба в проведенні ряду заходів направлених на зміну кліматичних умов ряду її регіонів. Ця потреба була зумовлена як несприятливими кліматичними умовами лісостепової та степової частин СРСР, що негативно впливало на урожайність сільськогосподарських культур, так і соціально-економічними проблемами, які виникли як наслідок Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Окрім того, на цей час вже існувала досить серйозна теоретична та практична база для проведення відповідних заходів. Все це сприяло тому, що Рада Міністрів СРСР та Центральний Комітет ВКП(б) 20 жовтня 1948 р. прийняли постанову «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У свій час до порушеної нами проблеми побіжно зверталися такі дослідники, як П. Вакулюк, П. Сліпченко, проте ми спробували подати власне бачення піднятої нами проблеми.

Метою є вивчення заходів і методів перетворення природного середовища, передбачених «Великим планом перетворення природи».

Виклад основного матеріалу. Постанова розпочала процес перетворення природи, була покладена в основу програми наступу на посуху та боротьби за високі й сталі врожаї [1, 539]. Незабаром вона стала називатися коротко – Сталінський план перетворення природи («Великий план перетворення природи»). Документ виявився досить довгий і детальний, у декілька десятків сторінок. Цим документом було окреслено об'єм робіт по створенню державних та колгоспних полезахисних насаджень, будівництву та відновленню вже існуючих систем зрошення та осушення земельних ділянок з метою їх подальшого використання в сільському господарстві, активному залученню до зрошення півдня України, використання водних потужностей Дніпра, повсюдного запровадження травопільної системи землеробства в колгоспах та радгоспах УРСР з метою створення бази для високопродуктивного сільського господарства. Турбота про ці питання відтепер ставала предметом уваги вищих партійних і господарських органів.

Велике історичне значення постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) полягає в тому, що воно вказувало шляхи по подоланню посух та підвищенню рівня родючості ґрунтів на величезних територіях країни [2, 31].

Травопільна система землеробства, яка впроваджувалась відповідно до плану перетворення природи, передбачала виконання таких заходів:

1. Насадження полезахисних лісових смуг, заліснення ярів, пісків і крутосхилів.
2. Насадження захисних лісосмуг по берегам рік, ставків, водойм.
3. Правильна організація території з введенням травопільних польових і кормових сівозмін та раціональне використання землі.
4. Правильна система обробітку ґрунту, догляду за посівами і застосування чорних парів, зябу, лушення стерні.
5. Посів добірним насінням високо урожайних сортів, пристосованих до місцевих умов.
6. Розвиток зрошення на базі використання вод місцевого стоку шляхом будівництва ставків та водойм.

У всебічному комплексі заходів з перетворення природи одне з головних місць належало лісонасадженню.

Відповідно до плану повоєнної відбудови на Україні протягом 1946–1950 рр. планувалося здійснити лісо відновлювальні роботи, забезпечивши лісопосадки на площі 252 тис. га та проведення робіт з ущільнення розріджених лісонасаджень та впровадження швидкозростаючих порід лісу [3, 65].

«Великим планом перетворення природи» було передбачено насадити полезахисні лісові смуги в колгоспах та радгоспах лісостепових районів Європейської частини СРСР та створити 8 гігантських державних лісових смуг у степових та лісостепових районах СРСР. Адже найбільшу ефективність лісосмуги дають тоді, коли створена їхня повна мережа на значній території.

Але, особливо цікавою для нас є восьма державна лісосмуга. Створення цієї лісосмуги було заплановане в цілях подолання шкідливого впливу суховіїв на урожай сільськогосподарських культур, запобігання змиву та розмиву родючих ґрунтів Харківської, Сталінської і Ворошиловградської областей, покращення водного режиму річки Сіверський Донець і кліматичних умов районів цих областей, а також для захисту ґрунтів від вивітрювання. Планувалося, що ця державна захисна лісосмуга буде проходити по обох берегах річки Сіверський Донець, від міста Білгорода до річки Дон. Протяжність її мала складати 450 кілометрів, ширина по 30 метрів на кожному березі Дінця. Планувалося, що вона буде проходити від кордону Курської і Харківської областей до станції Макарів Яр Ворошиловградської області по обох берегах річки протяжністю 410 кілометрів, а від станції Макарів Яр – вздовж кордону Ворошиловградської області з Ростовською, по правому березі річки Сіверський Донець протяжністю ще 40 кілометрів. Створення цієї смуги покладалось на Міністерство лісового господарства УРСР. Передбачалось, що при створенні восьмої державної лісосмуги на території УРСР до 1965 р. буде заліснено площу в 697 тис. га. [4, 363].

Державні лісові захисні смуги передбачалося доповнити цілою системою інших лісових насаджень. На колгоспних та радгоспних землях степових та лісостепових районів європейської частини СРСР мали створюватися місцеві полезахисні лісові смуги. Планувалося засадити лісом яри, піски, виконати інші лісокультурні насадження. Так було створено державний план на 1949–1965 рр. зі створення захисних лісонасаджень на площі 1273,4 тис. га, зокрема силами і засобами колгоспів планувалось провести заліснення на площі в 754,5 тис. га, силами Міністерства лісового господарства УРСР – 411,8 тис. га, з них у малозаліснених районах на землях держфонду – 331,3 тис. га і на землях колгоспів з трудовою участю колгоспників – 80,5 тис. га, і радгоспами Міністерства радгоспів УРСР і СРСР – 105,1 тис. га. Також з метою припинення пересування пісків у степових і лісостепових районах Української РСР, планувалось силами Міністерства лісового господарства УРСР протягом 1949–1955 рр. провести закріплення і заліснення пісків на площі 91200 га [5, 438].

Окрім створення нових лісосмуг планом передбачалося і відновлення вже існуючих, але занедбаних лісосмуг. Так, лише на території УРСР до 1950 р. планувалось, що колгоспи і радгоспи зможуть відновити близько 89,64 тис. га лісосмуг.

З метою створення довговічних та стійких захисних лісонасаджень, які б давали ефект з молодого віку, рекомендувалось включати в насадження як довговічні, так і швидкозростаючі породи дерев, підбирати які слід відповідно до місцевих ґрунтово-кліматичних умов, при посадці захисних насаджень вводити 10–15% плодкових дерев та кущів [1, 535].

У постанові вказували й рекомендації, які саме дерево-кущові породи слід висаджувати.

У плани МТС включалися завдання з підготовки ґрунту, посадці та посіву лісу та догляду за лісонасадженнями на землях колгоспів за домовленістю з колгоспами. Колгоспам та радгоспам рекомендували для проведення лісопосадок та догляду за лісонасадженнями організувати ланки із закріпленням за ними ділянок, відведених для заліснення та лісопосадок, на термін до 5–7 років [1, 538].

Регламентувалися питання вирощування посадкового матеріалу і роботи розплідників. Колгоспам рекомендували виділити під лісові розплідники найбільш зручні земельні ділянки та закріпити для постійної роботи в них спеціальні ланки [1, 543].

Цифри, зафіксовані всесоюзним нормативним актом, навіть у сьогоденні умовах вражають своєю масштабністю. Для здійснення передбаченої планом грандіозної програми лісонасадження лише протягом 1949–1955 рр. в усіх районах країни, які охоплювались планом перетворення природи, було заплановано виростити понад 33 млрд саджанців, а в Криму за цей же час 350,0 млн [2, 33].

Ця велика робота покладалася, перш за все, на створені у 1949–1950-х рр. лісомеліоративні розсадники у системі Міністерства лісового господарства. Лише за 1949–1950 рр. у складі лісгоспів і лісництв степових і лісостепових областей планувалося створити 50 нових лісомеліоративних розсадників на площі в 3980 га. Згідно з українською постановою площа посіву в розсадниках повинна була становити у 1948 р. – 430 га, у 1949 р. – 450 га, а в 1950 р. – 470 га.

Починаючи з 1949 р., колгоспи звільнялися від обов'язкових поставок державі сільськогосподарських продуктів з площ, зайнятих під колгоспні лісові розплідники [1, 543].

Увага приділялася й заходам стимулювання робіт зі створення нових лісів. По-перше, це плата грошима замість трудовнів, що було винятковою подією для радянської колгоспної системи. Так, за приживлюваність 80% дерев встановлювалась премія в 100 крб. за кожен гектар лісопосадок, за 85% премія була 150 крб. По-друге, за збереження у лісопосадках другого і третього років 80% дерев вводилася додаткова премія у розмірі 75 крб. за кожен гектар. По-третє, при роботах у розсадниках і перевиконанні плану з вирощування лісоматеріалу дозволялося видавати колгоспникам премії у розмірі 50% від вартості позапланової продукції, а бригадирові кожної ділянки оплачувалося додатково 3% від загальної кількості трудовнів, вироблених підрозділом. Радянська система постійно боролася з селянами, що намагалися вести приватне господарство, але на протипау цієї політики у «плані перетворення природи» дозволялося селянам використовувати міжряддя дерев під посадку різних видів городніх і баштанних культур. При цьому, якщо приживлюваність дерев становила 85%, то одну чверть урожаю селяни мали право залишити собі без зарахування в основну зарплатню. В умовах тоталітарної держави регламентація таких заходів заохочення була надзвичайною подією. Реалізація такого підходу доводить той факт, що вищі радянські керівники розуміли бездарність колгоспної системи і у виняткових випадках, яким було втілення грандіозного плану з поліпшення агроландшафтів, вважали за можливе відступити від її принципів та використовувати цивілізовані заходи стимулювання селянської праці.

З метою забезпечення виконання завдань зі створення державних захисних лісових насаджень, а також полезахисних колгоспних та радгоспних лісових насаджень та здійснення контролю за цією справою було створено Головне управління полезахисного лісорозведення при Раді Міністрів СРСР [1, 548].

З метою реалізації постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВПП(б) від 20 жовтня 1948 р. в Україні були прийняті відповідні урядові постанови: «Про заходи з полезахисного лісонасадження у колгоспах Української РСР» від 10 квітня 1949 р., «Про укладання договорів лісозахисних станцій з колгоспами» від 4 квітня 1949 р., «Про організацію догляду за лісонасадженнями та їх охорону в колгоспах та радгоспах Української РСР» від 16 квітня 1949 р., «Про заходи з охорони полезахисних лісонасаджень від потрав, поломок, порубок і пожеж, а також від пошкоджень шкідниками і хворобами у степових районах УРСР» від 4 червня 1949 р.

Надзвичайно важливою складовою частиною сталінського плану перетворення природи була програма створення ставків, водоймищ та зрошувальних систем. Ще планом повоєнного відновлення передбачалося здійснити будівництво дрібних гідроелектростанцій потужністю 203 тис. кВт для потреб сільського господарства, а також провести водогосподарські заходи з осушення 40 тис. га та зрошення 30 тис. га сільськогосподарських земель з відновленням та будівництвом всіх споруд, які забезпечували їх нормальну експлуатацію [3, 64].

За планом перетворення природи в радгоспах і колгоспах степу і лісостепу європейської частини СРСР мало бути створено більш ніж 44,3 тис. ставків і водоймищ. В Україні протягом 1947–1950 рр. планувалося збудувати до 20 тис. водоймищ з водною площею до 100 тис. га [6, 91]. У Криму їх було заплановано створити близько 400. Збудовані ставки і водойми разом з лісними насадженнями мали зробити клімат в регіоні більш м'якшим. Планувалося, що водойми будуть широко використовуватися для розведення риби, розведення водоплаваючої птиці, отримання гідроелектроенергії для потреб сільського господарства. Але головним їх призначенням мало бути саме зрошення полів [6, 11].

Передбачалося покращити експлуатацію зрошувальних систем, організувати планове використання води у колгоспах та радгоспах та забезпечити уже в 1949–1950-х рр. повне використання під посіви та насадження зрошуваних земель, які випали із сільськогосподарського обороту [1, 546].

Урядова постанова зобов'язала Міністерство сільського господарства, місцеві радянські та партійні органи звернути особливу увагу на розвиток самопливного зрошення, яке не вимагало значних витрат, а також на повне використання заплавлених земель для посівів цінних культур та створення високопродуктивних кормових угідь [1, 456].

Зрошувальна здатність малих річок південних областей УРСР оцінювалася в умовах маловодного року забезпеченістю на 75%, планувалося, що водні ресурси малих річок Миколаївської, Одеської, Запорізької, Херсонської областей дозволять зрошувати до 94 тис. га. Визнавалося, що через відсутність постійного стоку малі річки у цих регіонах потребували багаторічного регулювання [7, 16].

Планувалося, що до кінця 1950 р. зрошувальна система охопить близько 500 тис. га [8, 6]. Також передбачалося повністю відновити до 1950 р. зруйновані за роки Великої Вітчизняної війни осушувальні системи (площа в 385000 га, з них по західних областях – 300000 га) та виконати нове будівництво мереж по осушенню на площі 100000 га [8, 13].

Зрошення та обводнення мали перетворити посушливі райони з невисокими і несталими врожаєми на райони високопродуктивного сільського господарства. Зрошення та обводнення чорноземних та каштанових ґрунтів Південної України підвищить їх родючість і в засушливих районах виникнуть нові можливості всебічного розвитку для всіх галузей сільського господарства та вирощування бавовни, пшениці, рису, та інших сільськогосподарських культур.

Планувалося, що реконструкція на основі застосування зрошення і травопільної системи землеробства приведе до подальшого підвищення врожайності і поліпшення якості зернових культур. Це має забезпечити урожай до 40 центнерів високоякісної озимої пшениці з одного га. На зрошуваних та обводнюваних площах у 3 млн га, що прилягають до зони великого гідробудівництва, валовий збір усіх зернових культур мав зрости приблизно в 4 рази [9, 17].

Було розроблено і порядок спорудження зрошувальних систем. Землі Одеської, Миколаївської, Херсонської областей переважно були непридатними для зрошення, у зв'язку зі значною зрізаністю рельєфу прирічкових та приморських плато глибокими балками та долинами, а також у зв'язку з високим положенням над рівнем води в джерелах зрошення [7, 18]. Тому іригаційні системи, у першу чергу, мали проводитися на площах, які потребують менших затрат коштів та електроенергії. Для першої черги зрошування висота підйому води була прийнята не більше 60 метрів. Отже, спочатку пропонувалося будувати водосховища на малих річках та використовувати частину води на гідроенергію, даючи хоча б невеликі, але зрошувані площі [10, 7].

Поряд з будівництвом великих іригаційних систем, повинні були широко розгорнутися роботи з будівництва колгоспних зрошувальних ділянок гарантованого врожаю, переважно на малих річках та балках, артезіанських водах та інших джерелах зрошення. Тому планувалося до введення в експлуатацію у першу чергу в період 1948–1952 рр. всього 455 тис. га [7, 20].

Загальна потреба в енергії для подачі води на зрошення п'яти південних областей УРСР визначалася у 59119 кВт. Гідроенергетичні ресурси цих областей були незначними. Наприклад, в Ізмаїльській області будівництво ГЕС було неможливим. З метою зрошення могла використовуватись тільки літня потужність ГЕС з урахуванням загального зниження витрат води у річках у період літа та забору води на зрошення [7, 57].

Радянською владою було заплановано проведення цілого ряду робіт з покращення використання зрошуваних земель, забезпечення подальшого, більш високого росту врожай-

ності усіх сільськогосподарських культур на поливних землях шляхом всебічного підвищення рівня механізації сільськогосподарських робіт та широкого втілення передової агротехніки у зрошувальному землеробстві. Сподівалися, що зрошення й обводнення дадуть можливість перетворити засушливі райони з невисокими і несталими врожайми в райони високопродуктивного сільського господарства. Передбачалось, що докорінно зміняться умови сільськогосподарського виробництва. Адже чорноземні і каштанові ґрунти південних степів України були недосить родючі через нестачу вологи. Зрошення і обводнення їх, створення полезахисних смуг повністю ліквідують цей природний недолік, і в районах, які були посушливими, виникнуть широкі можливості всебічного розвитку для усіх галузей сільського господарства. Те ж саме зрошення і обводнення створить умови для вирощування у великих розмірах бавовни, пшениці, рису, ріпаци, винограду та інших цінних сільськогосподарських культур [2, 35].

Також передбачалося здійснити будівництво дрібних і середніх гідроелектростанцій на річках УРСР до кінця 1950 р. загальною площею в 203 тис. кВт. Підготувати для місцевого транспортного сполучення по річках УРСР 3000 км водних шляхів [8, 6]. Постановою РМ УРСР «Про заходи з боротьби з посухою і упорядкуванням водного господарства УРСР» передбачалося широко розгорнути відновлення і будівництво нових артезіанських свердловин для покращення умов водопостачання колгоспів степової зони УРСР і використання їх для зрошення невеликих ділянок, довівши їх загальну кількість до кінця 1950 р. до 2000 штук [8, 13].

У 1950 р. намічений план був доповнений рішеннями уряду про будівництво великих каналів та розширення зрошуваних земельних площ, а саме постановою Ради Міністрів СРСР від 17 серпня 1950 р. «Про перехід на нову систему зрошення з метою більш повного використання зрошуваних земель та покращення механізації сільськогосподарських робіт» [1, 645]. Серед інших найважливішим для України була постанова Ради Міністрів СРСР від 20 вересня 1950 р. «Про будівництво Каховської гідроелектростанції на річці Дніпро, Південноукраїнського каналу, Північнокримського каналу та про зрошення земель південних районів України та північних районів Криму» [1, 655].

За задумами партійно-державного керівництва, гідробудівництво, яке розгорталося на Півдні України, відкривало перспективи остаточного усунення впливу засухи та суховіїв, перспективи «небувалого економічного розквіту» цього району [9, 9].

За нечувано короткий строк – за якихось 5–6 років тут планувалося виконати колосальну будівничу програму.

Висновки. Таким чином, поряд з подальшою розробкою методів сухого землеробства, було взято курс на термінове вирішення завдань по збільшенню виробництва зерна на півдні УРСР шляхом розгортання широкого іригаційного будівництва, зрошення поєднане зі створенням полезахисних смуг та суцільних лісових масивів, веденням правильних сівозмін.

Список використаної літератури

1. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов за 50 лет : в 5 т. / сост. : К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. – М. : Политиздат, 1968. – Т. 3: 1941–1952 гг. – 751 с.
2. Гак Д. В. Великие стройки коммунизма и преобразование природы / Д. В. Гак, И. Н. Романенко. – Симф. : Крымиздат, 1952. – С. 18.
3. Закон о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства СССР на 1946–1950 гг. – М. : ОГИЗ, 1946. – 89 с.
4. Развитие народного хозяйства УРСР: 1917–1967 : у 2 т. / за ред. Д. Ф. Вірника. – К. : Наукова думка, 1967. – Т. 2: Завершення будівництва соціалізму і перехід до комунізму. – 499 с.
5. Вакулук П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулук. – Фастів : Поліфраст, 2000. – 624 с.
6. Сліпченко П. С. Будівництво і використання колгоспних водойм / П. С. Сліпченко. – К. : Державне вид-во сільськогосподарської літератури УРСР, 1952. – 160 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 80, спр. 699, арк. 4–92.
8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 80, спр. 698, арк. 7–18.
9. Жеребкін Г. П. Великі будови комунізму на Дніпрі і розвиток промисловості Півдня Української РСР / Г. П. Жеребкін. – К. : Наукова думка, 1952.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 80, спр. 701, арк. 2–12.

Одержано редакцією 03.05.2014

Прийнято до публікації 23.06.2014

Аннотация. *Чепурда Г. М. Мероприятия и методы преобразования природной среды, предусмотренные «Великим планом преобразования природы». Исследованы особенности и сущность «Великого плана преобразования природы». Среди основных составляющих плана можно выделить создание системы полезащитных лесонасаждений, проведение масштабных гидростроительных работ по осушению и орошению земель. Определены породы деревьев и кустарников, которые наиболее эффективно и рационально выращивать в тех или иных регионах.*

Ключевые слова: *полезащитные лесополосы, оросительные системы, гидростроительство, орошение, защитные лесные насаждения, противоэрозионные работы, мелиорация земель.*

Summary. *Chepurda G. Methods and activities of natural environment transformation, stipulated by the «Close up transformation of nature». The main purpose of the «Close up transformation of nature» was climate change in some regions of the country in order to increase agricultural productivity. The main components of the plan could be identified as a system of shelter belts, large-scale hydro construction works on drainage and irrigation. It was defined what kind of trees and bushes are most effectively and efficiently grown in certain regions. There was a system of measures to combat erosion. It was established by the Soviet authorities to plan a number of activities to improve the use of irrigated land, to further higher growth of all crops on irrigated lands by improving the comprehensive mechanization of agricultural operations and the general implementation of advanced agricultural technology in irrigation farming. According to the idea of party and state leaders, hydro construction unfolded in southern Ukraine, opened prospects for the final elimination of the impact of drought and dry winds, the prospects of «unprecedented economic prosperity» of the area. State forest protection zones were supposed to complete the whole system of other forest plantations. It was planned to forest ravines, sands, and to create other forest plantations.*

Key words: *field defense forest zone, irrigation systems, hydro construction, irrigation, protective forest plantation, erosion control work, land reclamation.*

УДК94: 327.58(477) «1980/1990»

Л. М. Коцур

УЧАСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РУХАХ НАПРИКІНЦІ 80-х – НА ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст.

Розглянуто особливості участі національних меншин України у суспільно-політичних рухах наприкінці ХХ ст. та їх вплив на демократизацію суспільно-політичного життя країни.

Ключові слова: *національні меншини, суспільно-політичні рухи, національно-культурні товариства, Комуністична партія, СРСР, УРСР, Народний Рух України (НРУ).*

Постановка проблеми. Крах радянської тоталітарної системи дав поштовх до посилення суспільно-політичних рухів серед населення більшості національностей республіки, які прагнули задовольнити якомога більше своїх інтересів. Особливо цікавими й актуальними для даного дослідження є склад політичних вимог, які висували об'єднання національних меншин до органів державної влади у період суспільно-політичного піднесення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому даній проблематиці дослідниками вже приділено достатньо уваги. Але основна відмінність досліджень, яка актуалізує тему, полягає у предметних відмінностях, які формують напрямки проблем. Г. Луцишин у дослідженні «Національні меншини та політичний процес в Україні» наголошує на необхідності взаємодії національних меншин з різними органами державної влади при вирішенні їх національних проблем [1]. В. Велігодський у дослідженні «Історія становлення автономії в Криму (1921–1991 рр.)» більш детально розглядає саме суспільно-політичну діяльність кримських татар та їх вплив на формування регіональної політики [2]. В. Надольська у дослідженні «Німці Волині: етапи розвитку діаспори і сучасне національно-культурне відродження» робить наголос на національно-культурному відродженні німців Волині у процесі їх суспільно-політичних рухів [3]. Історіографічний аналіз свідчить, що сучасні дослідники роблять величезний внесок для вивчення даної проблеми. При цьому, досить часто їх наукові доробки обмежені хронологічними рамками, вузькою або регіональною проблемати-